

Miklósi László: Tankönyvek és a rendszerváltás¹

Tartalom

Bevezető.....	2
A tankönyvek száma	2
A család története	2
Kerettanterv.....	3
Tankönyvek a 2015/2016. évi tanévben	4
Rendszerváltás a tankönyvekben.....	5
Horváth Péter: Történelem 8.	5
Bencsik Péter – Horváth Levente Attila: Történelem 8.	7
Szárny Miklós: Történelem IV.	9
Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: Történelem IV.	11
A rendszerváltás néhány előzménye	12
Hogyan jelenik meg a rendszerváltás a tankönyvekben?	12
Ami a tankönyvekből kimaradt	12
Közös nevező – nemzeti egység.....	12
Bős-Nagymaros szerepe	13
Jellegzetes jelszavak.....	15
Szakirodalom	18
A téma tanítása	19
Összegzés	19

¹ Jelen írás előzménye a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány „Közös siker – rendszerváltozás” programsorozat keretében megvalósuló „Magyarország XX. századi története az új külföldi és hazai kutatások, valamint szakmunkák tükrében” tárgyú akkreditált továbbképzésen tartott előadásom. A magyarországi rendszerváltáson belül a civil társadalom fellépésével foglalkozom, főként a Bős-nagymarosi vízlépcső megépítése ellen tiltakozó mozgalom kapcsán.

Bevezető

Közelmúltunk meghatározó eseménye a rendszerváltás. A társadalom nagyobb részének megélt történelem. Ugyanakkor diákjainknak nem lehet erről semmilyen élménye, tapasztalata, hiszen ők a rendszerváltás után születtek. Ez az ő szubjektív időszámításuk, vagyis születésük előtt, a „ködös múltban” történt. Ezért alapesetben annyi közülük lehet ehhez, mint a neandervölgyi ősemberhez.

A korszak nagy tiltakozásai történelmi és pedagógiai szempontból is fontosak. A rendszerváltáshoz való viszony az identitás fontos része.

Miként tárgyalják ezt a tankönyvek? Megérintheti-e ez a téma a diákokat?

A tankönyvek száma

Az elmúlt években az iskola világában meghatározó változások történtek. Ezek alapvetően érintik a tanterveket és a tankönyveket is². Egyre kevesebb az alkalmazható történelemtankönyvek száma. Amennyiben nem történik változás, várhatóan egy, netán két történelemtankönyv lesz egy-egy évfolyamon³.

A család története

A családtörténetek tanításba való bevonása pedagógiaiilag igen hasznos. A személyes, ebben az esetben családi élmény megismerése segítheti egy-egy téma tanulását, tanítását. Felkeltheti a diák érdeklődését, erősítheti motivációját, ha szülei, nagyszülei, családja történeteivel foglalkozhat. A családtag személyes jelenléte, metakommunikációja, érzelmei „hitelesíthetik”

² Kapcsolódó tanulmány: Miklósi László: [A zsidóság helye a magyar tankönyvekben 1920 és 1945 között](#). Ebben 27 tankönyvet elemeztem az adott téma kapcsán.

³ Jogszabály is tartalmazza azt a lehetőséget, hogy egyetlen tankönyvet lehessen használni. (2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról):

„3. A tankönyvvé nyilvánítási eljárás, a tankönyvjegyzék, a tankönyvrendelés, a tankönyvellátás alapvető szabályai

3. § (1) Tankönyvként az a nyomtatott formában megjelent vagy elektronikus adathordozón rögzített könyv hozható forgalomba, amelyet e törvény felhatalmazása alapján kiadott miniszteri rendeletben meghatározott eljárás keretében

a) tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítottak, vagy

b) nyilvános pályázati eljárás keretében meghatározott évfolyam, műveltségi terület, tantárgy vagy annak tanításához alkalmazható pedagógus-kézikönyv vonatkozásában a miniszter kiválasztott, vagy

c) a miniszter kezdeményezésére kísérleti tankönyvként fejlesztettek ki és a tankönyvjegyzékre vették.

... (4) A tankönyvjegyzék - ide nem értve a szótárt, a szöveggyűjteményt, a feladatgyűjteményt, az atlaszt, a kislexikont, a munkafüzetet, a digitális tananyagot és a nevelési-oktatási program részét alkotó információhordozót, feladathordozót – (...)legfeljebb kettő tankönyvet tartalmazhat.

a történetet. A tárgyakkal, képekkel való alátámasztása (pl. röplap, netán fotó) tovább erősítheti ezt a hatást⁴.

A diákok rendszerint örömmel kérdezik családtagjaikat a múltról. Lehetőségük van a visszakerdezésre is, így további részleteket is megtudhatnak. Személyes ügyüké válhat az adott történelmi kérdés, ezáltal kötődhetnek hozzá. Egyúttal megélhetik: családjuk története kapcsolódik társaikéval, egyúttal a személyes sorsok közös történetünknek is fontos részét alkotják.

A rendszerváltásról minden családnak megvan a maga története. A különböző családok történetei értelemszerűen igen különbözőek lehetnek. A rendszerváltás vesztesei (pl. tartósan munkanélküliek) szükségképpen máshogy élik meg, értékelik a történeteket, mint a nyertesek (pl. sikeres vállalkozók). Külön kérdés, hogy a család szubjektív érzése (pl. *akkor jobban éltünk*) megfelel-e a tényeknek. A tényyszerűség, a hitelesség és az alkalmazhatóság mellett pedagógiai szempontból is fontos, hogy a különböző családi történetek illeszthetőek legyenek az iskolában tanultakhoz. Ellenkező esetben – az előző rendszerből jól ismert – kettős nevelés valósulna meg.

A családtörténetek iskolai alkalmazásának napjainkban több akadálya is van. Kérdés, jut-e idő erre a túlfeszített tananyag mellett. Támogatja-e a család, az iskola, a helyi közösség a közelmúlt megbeszélését. Felkészült-e a tanár erre a szokatlan, újszerű feladatra.

Kerettanterv

A kerettanterv határozza meg mind a fejlesztési követelményeket, mind a kötelező ismeretanyagot. A túlfeszített kötelező tananyag és a rendelkezésre álló kevés idő miatt a rendszerváltás esetében is háttérbe szorul a kompetenciafejlesztés. (Amennyiben például több óra állna rendelkezésre egy-egy témakör tanításához, akkor adhatnának a tanárok a diákjaiknak lényegesen több kompetenciafejlesztő feladatot.)

Nagyon fontos, hogy 8. évfolyamon – a kerettantervben ajánlott módon – *beszélgessenek* a Kádár-rendszer élő tanúival, s élő tanúk visszaemlékezéseit hallgassák a rendszerváltásról.

Igencsak kérdéses azonban, hogy lesz-e erre elég idő. A középiskolában is hasonló a helyzet. Elengedhetetlen, de időigényes teendő lenne például „*emberi magatartástípusok, élethelyzetek megfigyelése, következtetések levonása (pl. a Kádár-korszak besúgói; ellenzéke)*” kapcsán.⁵ Felelős tanár ezt nem hagyhatja ki. De tipikusan ezt csak úgy tudja megtenni, ha más elemet hagy el⁶.

⁴ A képekből, tárgyakkal való kiindulást alkalmazza interjúkészítéshez a Centropa is, erre komplex módszer is épül.

⁵ Lásd: Kerettanterv 12. évfolyam: <http://kerettanterv.ofi.hu/>

⁶ Tervezik a kerettanterv követelményeinek változtatását. Jelenleg nem tudható, több idő juthat-e majd a kompetenciafejlesztésre.

A magyar történelem kapcsolódó fogalmai (a kulcsfogalmak nélkül) **8. évfolyamon:** *munkásőrség, népfelkelés, szamizdat, demokratikus ellenzék.* Ezek inkább előzmények, nem kimondottan a rendszerváltáshoz kötődő fogalmak. (Ugyanakkor a népfelkelésnek minősítés és a munkásőrség eltörlése a rendszerváltás fontos eseményei.)

Személyek, akiket ismerni szükséges: Kádár János, Antall József, Göncz Árpád, Orbán Viktor. (Persze éppen a Kádár-korszakot követi, ellenében történik a rendszerváltás.)

Három helyet kell a 8. évfolyamosoknak tudniuk: Bős-Nagymaros, Monor, Lakitelek.

Évszámok (van, ami a témához kapcsolódó előzmény): 1985 (a monori találkozó), 1987 (a lakiteleki találkozó), 1989 (Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése, a harmadik köztársaság kikiáltása), 1990 (szabad, többpárti választások Magyarországon), 1991 (a szovjet csapatok távozása hazánkból).

A 12. évfolyam kötelező fogalmai: ellenzéki mozgalmak, szamizdat, besúgó, ügynök, monori találkozó, lakiteleki találkozó, ellenzéki kerekasztal, spontán privatizáció, falurombolás, MDF, SZDSZ, FIDESZ, MSZMP, FKgP, KDNP, MSZP, többpártrendszer, gyülekezési jog, pluralizmus, jogállam, nemzeti kerekasztal, sarkalatos törvények, Alkotmánybíróság.

Ezeknek a fogalmaknak a többsége kimondottan a rendszerváltáshoz kapcsolódik.

Kötelezően ismert személyek: Kádár János, Nagy Imre, Pozsgay Imre, Tőkés László, Antall József, Göncz Árpád, Sólyom László, Teller Ede. (Teller Ede rendszerváltáshoz való kapcsolása értelmezés kérdése.)

Érdekes, hogy ugyanaz a három hely ismerete előírás, mint 8. évfolyamon: Monor, Lakitelek, Bős-Nagymaros.

Kronológia: 1985 (a monori találkozó), 1987 (a lakiteleki találkozó), 1989. június 16. (Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése), 1989. október 23. (a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltása), 1989 (társasági és egyesülési törvény), 1990 (szabad országgyűlési és önkormányzati választások), 1991 (a szovjet csapatok kivonása Magyarországról).

A 12. évfolyam követelményrendszere azért is fontos, hiszen erre kell épülnie az érettségi követelményeknek.

Tankönyvek a 2015/2016. évi tanévben

Általános iskola 8. osztály

1. Bánhegyi Ferenc: Történelem 8. évfolyam, OFI, AP-081603
2. Bencsik Péter – Horváth Levente Attila: Történelem 8., Mozaik Kiadó, MS-2658
3. Horváth Péter: Történelem 8. az általános iskolások számára, OFI, NT-00881

Középiskola 12. évfolyam

4. Dupcsik Csaba, Repárszky Ildikó: Történelem IV., Műszaki Könyvkiadó, MK-1215102-T
5. Bihari Péter - Doba Dóra: Történelem a 12. évfolyam számára, Műszaki Könyvkiadó, MK-2914-7
6. Száray Miklós - Kaposi József: Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam, OFI, NT-14425/1
7. Száray Miklós: Történelem 8. a hat- és nyolcosztályos gimnáziumok számára, OFI, NT-17602
8. Kovács István - Kovácsné Bede Ágnes: Történelem tankönyv 12. osztálynak, Pedellus Kiadó, PD-056 ⁷

Rendszerváltás a tankönyvekben⁸

A 2015/2016. tanévben használható tankönyvek közül két általános iskolai és két középiskolai művet abból a szempontból vizsgáltam, hogy miképp tárgyalják, mutatják be a magyarországi rendszerváltást. A kerettantervi, illetve az érettségi követelményeket adotttnak tekintettem, azok teljesítésére nem tértem ki. A könyvekben a témával kapcsolatos egyes előzményeket, sajátosságokat vizsgáltam, illetve azt, miképp jelennek meg az utca meghatározó eseményei: Bős-Nagymaros, illetve az Erdély-tüntetések.

Horváth Péter: Történelem 8.

Ebben a tankönyvben a rendszerváltás korai előzményei közül kiemelésre érdemes, miként ír a szerző a Kádár-korszak március 15-éről:

„Március 15. sem a Rákosi- sem a Kádár-rendszerben nem volt piros betűs ünnep (csak tanítási szünet az iskolában), október 23-áról pedig az államhatalom mélyen hallgatott. Mindenesetre a hatalmi szervek részéről komoly »biztonsági« intézkedések történtek az évfordulók előtt, például készenlétbe helyezték a Munkásőrséget.

Az 1970-es évek elejétől március 15-én rendszeresen kisebb-nagyobb tüntetések voltak a rendszer ellen. Ezeket a hatalom keményen szétverte. Igazoltatásokkal, »előállításokkal«, középiskolából, egyetemről való kizárással. Nem egyszer dolgozott a »Kádár-kolbász« (gumibot) is.

Az írógépekről rendszeresen írásmintát vettek, hogy meg tudják találni egy írógépen illegálisan sokszorosított röpirat szerzőjét a betűk összehasonlításával. A gyárakban, irodákban működő stencilgépeket (kezdetleges sokszorosító eszköz) gondosan elzárták, nem egyszer külön őrséggel biztosították.” (174.o.)

⁷ Ez a lista kimondottan az adott tanévre érvényes. A 2016/17. évi tanévben 8. és 12. évfolyamon is az új kerettantervek szerint kell tanítani. Több korábban alkalmazható mű engedélyszáma lejár. Új tankönyvek is belépnek (Kísérleti tankönyvek 8. és 12., OFI), más állami művek átdolgozva jelennek meg, de a magánkiadók erre nem kaptak lehetőséget.

⁸ A könyvek elemzésénél a 2016. év tavaszi állapotot vettem figyelembe.

A rendszerváltás a könyvben több leckében található, jelentős terjedelemben.

A szerző a szűkebb értelemben vett rendszerváltásról szóló leckét azzal kezdi, hogy vitatott, mely kifejezés helyes: rendszerváltás vagy rendszerváltozás (-változtatás).

„Vitatott: melyik kifejezés a helyes: rendszerváltás vagy rendszerváltoztatás. Mi az előbbit használjuk. Igaz: »zoknit vált az ember, nem rendszert« - mondják, ugyanakkor a váltás szó mégis találóbb. A változás általában tőlünk független eseményt jelent (például időjárás-változás). A rendszerváltás pedig nem a magyar néptől függetlenül, hanem annak cselekvő részvételével ment végbe.»

Nem csupán korrekt, de szemléletformáló is a vitatott kérdés bemutatása. Az indoklást mind a történettudomány mind a pedagógia szempontjából fontosnak tartom.

A tankönyvben a rendszerváltásról közreadott képek közül háromnál látható tömeg: kettő a Nagy Imre temetésen, a harmadik a köztársaság kikiáltásakor készült. Ezekben a helyzetekben a sokaság jelenléte fontos, de az ott lévők a helyzetből adódóan kevésbé aktívak.

Abszurd, hogy a rendszerváltás jellegzetes tüntetéseiről egyetlen fotó sincs. Elfogadhatatlannak tartom, hogy az alapszövegben meg sem jelennek a korszakra jellemző, azokat sok szempontból meghatározó nagy tüntetések. A kiegészítő részben, egy amerikai újságíró mondandójába bújtatva említi meg az 1989. március 15-i tüntetést. Kép, kérdés, feladat ehhez sincs.

Mindez ellentmond a bevezetőben megfogalmazott szerzői szándéknak: *„A rendszerváltás pedig nem a magyar néptől függetlenül, hanem annak cselekvő részvételével ment végbe.»*

Ugyanakkor öröndetes, hogy közli a Duna Drakula plakátot (174.o.) Képalírás + feladat: *„Tiltakozó plakát a bős-nagymarosi vízlépcső ellen (évszám nélkül) Feladat: Figyeld meg, milyen képi elemekkel él a plakát! Sorold fel őket!”*

A közreadás azonban egy korábbi leckében történik. Mivel nem kapcsolódik hozzá szerzői szöveg, más a korszak, a téma, így ez a fontos kép – a feladat ellenére is – alapvetően illusztráció marad.

A könyv megemlíti Pozsgay Imre bejelentését is, melyben népfölkelésnek minősíti '56-ot. Szó esik a határnyitásról, az NDK-s állampolgárok nyugatra engedéséről is.

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalások két meghatározó személyiségének Antall Józsefet és Pozsgay Imrét tekinti. Vitathatónak tartom, hogy erre a két emberre lehetne szűkíteni az emblematisz szereplőket.

Érdekes és fontos, hogy egy Ormos Mária idézetet is közread arról, hogyan szakadt szét a korábbi rendszerváltó egység, valamint az MSZP, s hogy nem volt a rendszerváltásról napjainkig vita. *„Azért újulnak ki a sebeink állandóan, mert a legalapvetőbb kérdésekben sincs társadalmi konszenzus Magyarországon.”* (179.o)

Feladat: *„Mondj politikai példát a „szakadékokra”, amelyek fölött ma sincsenek hidak.”*

Kiválónak tartom a feladatot. A forrásra építve továbblép, a diák napjainkra vonatkozó ismereteire, tapasztalataira kérdez. Világossá teszi, hogy az iskola, a (történelem)tanár feladata a közéletre nevelés. Ez nem azonos az iskolában helyesen tiltott pártpolitikával.

Egy egész oldal foglalkozik az 1990. évi választásokkal (a hat Parlamentbe került párt választási plakátja is látható).

Megemlíti az alkotmánybíróság létrehozását, a privatizációt. Természetesen szól a szovjet csapatok kivonásáról is (egy fényképet és a nevezetes MDF-plakátot is közreadják). Kiemeli: helyreállt hazánk függetlensége, mely a NATO és az Európai Unió tagja lett.

Kontextus, magyarázat nélkül látható II. János Pál, Mádl Ferenc és Orbán Viktor 2000-ben készült közös fényképe a lecke végén.

A könyvből – bizonyos erényei ellenére – szinte teljesen kimarad, alig érzékelhető a rendszerváltás népmozgalma. Holott ez a rendszerváltás meghatározó jellemzője. Így akár – a szerző bevezetőben kiemelt szándékával épp ellentétesen – úgy is tűnhet, mintha ez egy fölülről eltervezett, irányított változás lett volna, támogató tömegek nélkül.

Bencsik Péter – Horváth Levente Attila: Történelem 8.

Ebben a tankönyvben a rendszerváltás előzményei közül kiemelésre érdemes, ahogy a szamizdatokról írnak.

„A Rajk-butik

Az ellenzék igyekezett a lakosságot engedély nélkül kiadott újságokkal, könyvekkel (ún. szamizdatokkal) tájékoztatni a valós helyzetről. Az egyik legjelentősebb ilyen kiadvány az 1981-től megjelenő Beszélő volt. E lap szerzői nevük feltüntetésével vállalták a küzdelmet a sajtószabadságért.

Ez azért volt bátor tett, mert a szamizdatok előállítóira és terjesztőire bármikor lesújthatott az állambiztonság. Néhány évre azonban sikerült egy biztonságosabb elosztóhelyet kialakítaniuk. A kivégzett Rajk László fia (apja emlékére való tekintettel) némi védettséget élvezett. Lakását Rajk-butiknak nevezték. Ebben a butikban persze nem divatos ruhákhoz, hanem titkos kiadványokhoz lehetett hozzájutni.”

Öröndetes, a forráselemzést is segíti, hogy a Társadalmi szerződésből és a Lakitelki nyilatkozatból is közölnek egy-egy forrásrészletet.

A rendszerváltás időszakából a könyvben Pozsgay Imre, az MSZMP reformszárnyának vezéralakja, Antall József, a rendszerváltás utáni első miniszterelnök, illetve Göncz Árpád, az új magyar köztársaság első elnöke fényképe látható.

Az alapszöveg – a legtöbb tankönyvtől eltérően – megemlíti néhány alapvető tudnivalót a rendszerváltás tiltakozó mozgalmairól. Öröndetes, hogy legalább utal a rendszerváltás tüntetéseinek két legfontosabb témájára: a romániai falurombolás tervére és a Bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozásra. Helyesen emeli ki, hogy a tüntetéseken politikai jelszavak, követelések is megjelennek. S ugyancsak más tankönyvektől eltérő módon jelzi, hogy esetenként erőszakosan lépett föl a rendőrség. Külön dicséretes, hogy a „csodák éve” fogalmat is alkalmazza.

„A PÁRTÁLLAM BUKÁSA

Az ellenzék megmozdulásai mind gyakoribbá váltak. Alkalmat teremtett ezekre például a romániai magyarság sorsának romlása és a környezetet romboló magyar–csehszlovák dunai duzzasztógátak ügye. A tüntetéseken hamarosan már politikai követelések is elhangoztak. Az 1956-os forradalom és Nagy Imre kivégzésének évfordulóin a hatóságok durván léptek fel a tüntetők ellen.

Ilyen körülmények között kezdődött meg 1989, a »csodák éve«.”

A szöveggörnyezet érzékeltetheti a tiltakozások szerepét is. Kár, hogy ezt leginkább csak az olvashatja ki a szövegből, aki tudja, mi történt, mivel a könyv nem foglalkozik megfelelő terjedelemben ezekkel a fontos kérdésekkel.

A *Tárgyalásos forradalom* c. rész fontos megállapítása: „A megváltozott alkotmánnyal egy új Magyarország jött létre. Ezt jelképezte az is, hogy **1989. október 23-án kikiáltották a harmadik magyar köztársaságot.**”

A négy igenes népszavazást így említi: „a magyar történelem első országos népszavazása” Tudatja a diákokkal, hogy „Az államfőt azóta a parlament választja.”

Szemléletformáló is, hogy az 1990-es választáskor megnevezi a koalíció tagjai mellett az ellenzéki pártokat is. Göncz Árpád köztársasági elnökké választásakor nem csupán az őt delegáló pártot említi, de – a többi tankönyvre nem jellemző módon - leírja, hogy 1956-os elítélt volt.

Az új országgyűlés összetételét kördiagramon mutatják be. Tanulságos a munkanélküliség változását mutató táblázat.

A rendszerváltás után említik a cégek magánkézbe adását, majd a veszteséges üzemek bezárását, ennek következményeként a munkanélküliség megjelenését. Természetesen közlik a szovjet csapatok kivonását, a NATO-tagságot, majd az EU-ba való belépést is.

A fotók közül kettőn látható tömeg. Az egyik a Nagy Imre temetés, a másikon egy vízlépcsőellenes tüntetés látható. Utóbbi érdekessége, amint az elől vitt „*Nők a Dunáért*” feliraton látható, a nők szokatlan szerepvállalása.

A tankönyv a Nemzeti Kerekasztal üléséről is mutat képet. A „Tovarisi Konyec” plakát és egy fotó is látható a szovjet csapatok kivonásáról. Ritkaság, hogy az EU csatlakozási szerződésének aláírásáról fényképet is közölnek. A képekhez (helyesen) feladatok is tartoznak.

A téma néhány összefoglaló kérdése

- „1. Milyen tényezők tették lehetővé a rendszerváltást Magyarországon?
2. Milyen ellenzéki mozgalmak alakultak ki az 1980-as évekre hazánkban?
3. Sorold fel időrendben a rendszerváltás legfontosabb eseményeit 1989 elejétől 1990 nyaráig!”

A fenti kérdéseinek némelyike a tankönyv alapján csak részben válaszolható meg. Nem derül ki a lecke szövegéből például a megpezsztült élet, az emberek korábban elképzelhetetlen aktivitása, így nem várható, hogy ezeket említenék a diákok az első kérdésre adandó válaszok között.

Nem ismerhetőek meg a legfontosabb tüntetések, az azokat szervezők, pedig az ellenzéki mozgalmak messze nem azonosak a későbbi politikai pártokkal. Sőt, az előbbiek 1988-ban sokkal fontosabbak voltak, mint számos leendő párt mozgalma. Így a második kérdés érdemben nem válaszolható meg. A fontosabb mozgalmi eseményeket (pl. tüntetéseket) nem tartalmazza a könyv. Ezek nélkül viszont erősen hiányos képet kapunk a rendszerváltás eseményeiről. (Így a harmadik kérdés is csak részlegesen válaszolható meg.) Persze a maga teljességében mindez nem jeleníthető meg egy 8. osztályos könyvben. Mindezt figyelembe véve *másként kellene egyes feladatokat megfogalmazni.*

Ritkaság, hogy a tankönyv a Bős-nagymarosi vízlépcső elleni demonstráció mellett a romániai falurombolás (terve) elleni tiltakozásról is szól. Sőt, utal ezek kulcsjellegére, valamint a politikai jelszavak, követelések megjelenésére is. Ugyanakkor ezek szinte csak a sorok között olvashatóak (jobbára azoknak, akik ismerik a hátteret). Sajnálatos, hogy nem magyarázza, nem részletezi a könyv ezeket a meghatározó eseményeket.

Száray Miklós: Történelem IV.

A szerző a rendszerváltás előzményei között leírja, hogy egyre nyilvánvalóbb lett: a szovjet típusú szocializmus csődbe jutott. Az elaggott pártvezetés képtelen volt a gazdasági és társadalmi válság kezelésére. Megemlíti az ország eladósodását, az emberek önkizsákmányoló túlmunkáját, a vagyoni különbségek növekedését.

Az ellenzék erősödése mellett szól az MSZMP tagjainak csökkenéséről, s a párton belüli reformerek előretöréséről is. Világossá teszi azt is, hogy a szovjet pártvezetés nem támogatta, hogy erőszakos eszközökkel lépjenek fel az egyre jelentősebb ellenzékkel szemben.

A könyv – a szokásos elemeken túl – megemlíti a spontán privatizációt is.

A kerekasztal tárgyalások kapcsán szól a békés átmenet sarkalatos törvényeiről és forgatókönyvéről. A köztársaság kikiáltásakor megemlíti, hogy ez a harmadik köztársaság.

A szerző kiemeli, hogy a 4 igenes népszavazás kulcskérdése a köztársasági elnök választása, ehhez köti az MDF és SZDSZ végletes szembeállítását. Az MDF-FKGP-KDNP által alapított koalíciós kormány megalakulása mellett leírja az MDF-SZDSZ paktum lényegét is (az SZDSZ javaslatára Göncz Árpád lesz a köztársasági elnök, az MDF szándékának megfelelően Szabad György az Országgyűlés elnöke, szűkítik a kétharmados törvényeket, bevezetik a konstruktív bizalmatlansági indítványt), s azt, hogy mindez a kormányozhatóság megerősítése szempontjából volt fontos.

Fontos, hogy a könyv az önkormányzatok megalakulását a rendszerváltás egyik legnagyobb jelentőségű eseményeként tárgyalja.

Megkezdődött a szociális piacgazdaság építése – tudhatja meg a középiskolás diák. A privatizációt a szerző az adósságfizetés nehézségeivel, a válságba került gazdasággal és a tőkehiánnyal magyarázza. A veszteséges gyárak, üzemek bezárása miatt több százezer ember

vált munkanélkülivé. Ennek következménye a modernizáció és a létbizonytalanság is. Igen fontos, hogy megjelenik: a rendszerváltásnak voltak nyertesei és vesztesei is.

Az alapszöveg, szinte kizárólag, a politikatörténetet írja le.

A források között a diák táblázatot találhat a benzin árának, illetve a magyar társadalom hangulatának változásáról, melyekhez (szokás szerint) feladatok is kapcsolódnak.

Az elsődleges szöveges források mellett másodlagos forrást (pl. történészi elemzéseket) is közöl a tankönyv.

Alapvetően fontos pl. a Beszélő-részlet, a lakiteleki nyilatkozat, az 1989-es 12 pont forrásként való közlése. (Az 1989. március 15-i tüntetésről, illetve Nagy Imre és mártírtársainak újratemetéséről⁹ egy-egy fénykép is látható.)

A könyvben forrásrészlet található a Nemzeti Kerekasztal záródokumentumáról, Antall József kormányprogramjának alapelveiről, Romsics Ignác és Bognár László egy-egy kapcsolódó művéből is. Két kép is utal a privatizációra és annak egyes hatásaira.

A Nézőpontok rovatban jelenik meg a rendszerváltás/rendszerváltoztatás megnevezés kérdése. A szerző véleménye szerint „*a lezajlott változásokat bizonyára csak hosszabb történelmi távlatból lehet értékelni*”¹⁰.

Míg a politikai ellenzék két szárnya a tankönyv alapszövege mellett – helyesen – szöveges forrással és képpel is megjelenik, a Duna-mozgalmakra csupán a Duna Drakula képe utal.

Miként az alapszövegben sem említi, szöveges forrás sincs erről a fontos témáról. A kapcsolódó képhez feladat is tartozik. Ennek megoldása azonban segítség nélkül nem várható el a diáktól, hiszen a tankönyv semmit nem ír a Bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozásról.

Mivel a rendszerváltás legfontosabb tüntetés-sorozatát kiváltó alapkérdésről, a vízlépcső elleni tiltakozásról sem szól érdemben a tankönyv, nem csodálkozhatunk azon, hogy nem említi a százezer ember részvételével megtartott romániai falurombolás ellen történt budapesti tüntetést sem¹¹.

Míg a szerző a politikatörténetet részletesen tárgyalja, nem tudható meg, miként vett részt az utca embere a rendszerváltás eseményeiben, és hogyan hatottak azok rá. Egy plakát utal csupán a legfontosabb tiltakozás-sorozatra, a Bős-nagymarosi vízlépcső elleni mozgalomra, a könyv erről szöveget, forrást nem közöl. Az erdélyi falurombolás elleni tiltakozás ebben a részben még utalás-jelleggel sem jelenik meg.

⁹ A temetés/újratemetés különböző módon szerepel a könyvekben. Az egyes könyveknél úgy említem, ahogy a tankönyvben szerepel.

¹⁰ A rendszerváltás óta több mint negyedszázad telt el. Igaz, az egyes változások később történtek. Vajon mennyi idő szükséges ahhoz, hogy értékelni lehessen?

¹¹ Egy másik fejezetben, később megjelenik a falurombolás terve: „... a rendszer bukása előtt a magyar falvak többségének felszámolását eredményező településfejlesztési koncepciót dolgoztak ki (a »falurombolás« végrehajtására már nem volt idejük).” Száray-tk. 260.o.

Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: Történelem IV.

A rendszerváltás előzményeinek bemutatása kapcsán érdemes megemlíteni, hogy ez a tankönyv a demokratikus és a népi ellenzék céljainak ismertetése mellett közli azok kiemelkedő képviselőinek nevét, s közreadja a Beszélő szerkesztőinek, illetve Lezsák Sándornak a fényképét is. Az alapszöveg részletes, jól érthető. A többi könyvhöz képest jóval több, meghatározó fontosságú forrás-részletet közölnek: *Kis János: Lapunk elé c. cikke, 1981, Csurka István: Új magyar önépítés című előadása a monori konferencián, 1985, Társadalmi szerződés, 1987. június, A lakitelki nyilatkozat, 1987. szeptember, Lengyel László: Adalékok a „Fordulat és reform” történetéhez, 1987)*

Az NDK-polgárok magyarországi kiengedését súlyának megfelelően írják le a keletnémet változások szempontjából (a szovjet tömb felbomlása c. részben).

A könyv igen bőséges forrásanyagára jellemző, hogy idéznek a Magyar Demokrata Fórum, a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fiatal Demokraták Szövetsége 1989. évi programjából is; továbbá részletet közölnek Orbán Viktornak a Nagy Imre temetésen mondott beszédéből.

Grósz Károly beszéd-részlete is megismerhető, elemezhető, melyet az MSZMP Központi Bizottságának ülésén tartott 1989. február 7-én. A források ütköztetésére és a forráskritikára is lehetőséget ad, hogy ugyanarról a témáról (a keményvonalas MSZMP tagok esetleges erőszakos fellépéséről) közlést tesz Magyar Bálint SZDSZ-politikus 1994. évből származó visszaemlékezését is.

Leírják, magyarázzák az MDF-SZDSZ paktumot. Göncz Árpád kapcsán utalnak 1956-os szerepére, majd közlik, hogy életfogytiglanra ítélték, s hat évet ült börtönben.

A rendszerváltás után számos kormány összetételét megemlítik, ezáltal érzékelhető a politikai váltogazdaság. Említik a privatizációt, a kárpótlást, majd a Bokros-csomagot is.

A tudatos szerkesztést mutatja az is, hogy az Antall József temetéséről készített kép mellett Horn Gyula fotója látható.

A fontos – más tankönyvben többnyire nem olvasható – forrásokhoz, képekhez az elemzést segítő kérdések, feladatok tartoznak.

Természetesen tartalmazza a könyv a NATO-ba való belépést és az EU-csatlakozást is. Ez utóbbi kapcsán érdekes forrás Orbán Viktor miniszterelnök Parlamentben 2000-ben elmondott beszédének részlete.

Elismerésre méltó, hogy a tankönyvben jól válogatott források találhatók, s azokhoz megfelelő feladatok tartoznak. A gondos alapszöveg a téma számos kérdésére kiterjed. Ugyanakkor politikatörténet túlsúlyú a rendszerváltás tárgyalása. Tarthatatlan, hogy nem foglalkoznak a társadalmi megmozdulás-sorozattal Bős-Nagymaros, illetve az erdélyi falurombolás kapcsán, a tüntetések és a közös fellépés szerepével. Azért különösen feltűnő ez, mert ez a szerzőpáros más esetekben nagy hangsúlyt helyez a szociológiai háttér, valamint az életmód bemutatására.

A rendszerváltás néhány előzménye

A tankönyvekben – helyesen, a kerettantervnek megfelelően – megjelenik mind a demokratikus ellenzék (pl. Beszélő) mind a népi ellenzék (pl. Lakitelki találkozók), s a ritka együttműködés példaként az 1985. évi monori találkozó.

Ugyanakkor a kerettanterv nem tartalmazza, s általában a tankönyvek sem szokták tárgyalni március 15-e hivatalos és nem hivatalos megünneplését, ennek a napnak a súlyát, szerepét. Véleményem szerint sajnálatos, hogy ez nem jelenik meg, hiszen a rendszerre igen jellemző, s ugyanakkor a diákokat érdeklő, jól tanítható az ún. *Forradalmi Ifjúsági Napok* és a független megemlékezések ideológiája, jellege közötti különbség. S miközben számos példát tudunk felmutatni arra, mennyivel volt jobb Magyarország helyzete a többi szocialista országhoz képest (pl. húsboltok és piacok választéka, utazási lehetőségek, kultúra) itt tetten érhető a legvidámabb barakk *barakk* jellege. Mélyen hat diákjainkra, hogy középiskolásokat büntettek meg például azért, mert elmondták a 12 pontot, s áthallásos Petőfi verseket szavaltak, hallgattak. Egyúttal rácsodálkozhatnak arra is, hogy milyen szigorú előírások vonatkoztak a sokszorosító (stencil) gépek használatára, elzárására, továbbá nyilvántartották még azt is, kinek milyen írógépe van¹².

Hogyan jelenik meg a rendszerváltás a tankönyvekben?

A tankönyvek rendszerint egy, néha több leckében tárgyalják ezt a témát. Nem csupán a kerettanterv politikatörténet hangsúlyú, a tankönyvekben is alig található példa a politikatörténeten túllépő bemutatásra.

Többnyire kevés szó esik az utca meghatározó eseményeiről: Bős-Nagymarosról, illetve az Erdély-tüntetésekről. Sőt, az is előfordul, hogy meg sem említik ezeket.

Valamennyi vizsgált műből hiányzik, hogy miért mentek a rendszerváltók az utcára. Nem jelenik meg az utca hangulata, az eufória. Nem tudják meg a diákok, mennyire megpezsdült az élet, hirtelen mennyi csoport alakult. S naponta történt valami. A közember azt érezhette: „*amit ma lehet, két hónapja nem remélhattük, s fogalmunk sincs, mi lesz egy hónap múlva*”.

Kevésbé jön át, amit Koncz Zsuzsa 1990-ben megjelent lemezének címadó dala így fogalmazott meg: „*Fordul a világ*”.

Ami a tankönyvekből kimaradt

Közös nevező – nemzeti egység

Kihagyhatatlan lenne a tankönyvekből, hogy az erdélyi falurombolás elleni fellépés és a Bős-nagymarosi vízlépcső építése elleni tiltakozás kérdésében az ellenzék minden csoportja egyetértett.

¹² Van olyan tankönyv, amely ír a 70-es évek március 15-éről.

Ez a két ügy „közös nevezővé” vált, a társadalom széles rétegeit fogta össze. A nemzeti érzelmek, a határon túl élők miatti aggodalom éppúgy megfogalmazódott ekkor, mint az alapvető emberi jogokért való felszólalás. A Nicolae Ceaușescu vagy a magyar pártvezetők elleni fellépés egyaránt utcára vihette az embereket. A magyar történelemben 1848, 1956 után ismét létrejött a társadalmi összefogás.

Korábban elképzelhetetlen módon igen különböző értékrendű csoportok, emberek közösen, tömegesen léptek fel ezekben a kérdésekben.

Bős-Nagymaros szerepe¹³

A legtöbb tiltakozás a Bős-nagymarosi vízlépcső építése ellen történt. Ez a mozgalom egyfajta lakmuszpapírként is működött (pl. lehetséges-e tömegtüntetést tartani). Ezen keresztül ébredt rá a társadalom széles köre, hogy kimondhatja a véleményét, szerveződhet, tiltakozhat.

A Duna-ügy túlnőtt önmagán. Bős-Nagymaros a rendszer szimbólumává vált. Aki mellette volt, a rendszert támogatta, aki ellene, a rendszer ellen lépett fel.

Ez a kérdés a rendszerváltás meghatározó ügye, s véleményem szerint a politikai rendszerváltás „trójai falova” is lett.

Szinte mindent a Duna-ügy kapcsán tanultak meg az öntevékeny csoportok, s annak résztvevői. Ennek kapcsán történt az addigi legszélesebb összefogás.

Több tucat környezetvédő csoport megalakította a Duna Bizottságot. Rendszeresen tájékoztatták egymást, összehangolták akcióikat, megosztották a feladatokat, hálózatot szerveztek.

Ez az összefogás, tanulási folyamat tette lehetővé a nagy tüntetések szervezését, lebonyolítását.

Az első tömegtüntetés¹⁴ 1956 után¹⁵ 1988. május 27-én volt, a Vörösmarty tértől indult, s Ausztria Nagykövetségéig vonult. A tiltakozáson kb. hatezer ember vett részt.

A tüntetés előzményei:

A Bajcsy Zsilinszky Baráti Társaság Környezetvédő Csoportja 1988-ban túrát szervezett Prédikálósziókra az ellen tiltakozva, hogy a fokozottan védett természetvédelmi területen szivattyús erőművet terveztek építeni. (A tervezett beruházás összefüggött a nagymarosi vízlépcsővel.) A demonstrálók erre az alkalomra készített jelvényt viseltek, s Prédikálósziéken tiltakozásuk jeleként táblát helyeztek el.

A sikeres túra után néhány héttel *Menet a Dunáért* néven tiltakozó sétát tartottak kb. 200-an, Visegrádtól Esztergomig az országút szélén gyalogolva. Újdonságnak számított, hogy a résztvevők táblákat is vittek magukkal. A demonstrálók megtapasztalhatták, hogy az útba ejtett falvak, városok lakosságának nagy többsége kimondottan rokonszenvvel fogadja a

¹³ 1987-től egy környezetvédő csoport aktív tagjaként vettem részt a tiltakozó mozgalmakban. A leírtak egyik alapját az akkor szerzett tapasztalataim, ismereteim adják.

¹⁴ Ezt a demonstrációt a szervezők óvatosan még tiltakozó sétának hívták.

¹⁵ A március 15-i tiltakozásokat nem tekintve, hiszen annak a napnak (s részben október 23-nak) kitüntetett helye, sajátos hagyományai vannak. A vízlépcső elleni tiltakozásul már 1986-ban is volt egy tiltakozó séta Budán, de az nem nevezhető tömegtüntetésnek.

tiltakozást. Újszerű volt a résztvevőknek, hogy az arra utazó olasz turisták rokonszenvüket hatalmas ovációval fejezték ki.

Érdekesség, tankönyvbe való színes anyag is lehetne, miképp jutott el 1988-ban Budapestről ennyi ember a tüntetés kiinduló pontjára.

Akkor kevés embernek volt autója, s ezért igen zsúfoltak voltak hétvégenként a vonatok a Dunakanyar felé. Így célszerű volt előre gondoskodni egy csoport utazásáról. Mivel az előre bejelentett túrákat a pártállam támogatta, így azokra jelentős kedvezménnyel lehetett vasúti jegyet vásárolni. Kétszáz ember azonban nem fért föl a zsúfolt menetrend szerinti vonatra. Így történhetett, a vízlépcső ellen demonstrálók jelképes áron, különvonattal utazhattak Nagymarosra. (Onnan komppal mentek át Visegrádra.)

Ilyen előzmények után rendezték meg a Vörösmarty téri tüntetést.

A szervezők nem csupán a tüntetés forgatókönyvét készítették el (beszélők, útvonal, petíció stb.), hanem minden lehetőséget előre mérlegeltek. Felkészültek arra, mit tegyenek, ha közbeavatkozik a rendőrség. Például ha nem engedik be őket a térre, vagy épp ellenkezőleg: csapdát állítanak, mint 1986-ban a lánchídi csatánál, s a téren levő tömeget nem engedik ki. Előre eldöntötték, ki állna a szónok helyére, ha lefogná a rendőrség, s megállapodtak a harmadik emberben is. Tudatos volt a helyszínválasztás és az útvonal kijelölése is. Állampolgári jogaik tudatában a rendőrségnek előre bejelentették a tüntetést¹⁶.

A rendőrség természetesen folyamatosan nyomon követte a tiltakozásokat. A rendezvényekről fotó- és videófelvételeket készítettek, a csoportokba ügynököket is küldtek.

Az ügynöki tevékenység egy elemét nyilvánosságra is hozták:

„NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS

92. szám

Budapest, 1988. május 11.

[...]

9./

A BZSBT [Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság] Környezetvédő Operatív Csoport aktivistái és a „Duna Bizottság” tagjai f. hó 9-én ismételten egyeztető megbeszélést tartottak a május 20-ra tervezett "Menet a Dunáért II." elnevezésű akciójuk szervezése ügyében. A megjelentek száma 40-50 fő volt.

[...]

...eddig még soha nem tapasztalt éles vita alakult ki a jelenlévők között a demonstráció időpontjának kiválasztásával és az eddigi szervezési hiányosságokkal kapcsolatosan. Végül a javasolt időpontok közül [...] a május 27-i időpontot fogadták el. (Az időpont módosításának kiharcolásában a szerv operatív kapcsolatainak (4 fő) fegyelmezett közreműködése nagymértékben szerepet játszott.)

[...]

/III/III/

ÁBTL - 2.7.1 - NOIJ Összefoglaló jelentések 92/1988. május 11.

¹⁶ Jellegzetes abszurditás, amely a rendszerváltás után lett ismert: a csoport akkori vezetője, aki rendőrökkel is tárgyalt, ügynök volt.

A szerv elégedett, a tüntetés időpontját - a jelenlévők 10%-át kitevő ügynöki hálózat "fegyelmezett közreműködésével" - sikerül módosítani. Ugyanakkor az már fel sem merülhet, hogy a tüntetést betilthatnák vagy belső bomlasztással megakadályozhatnák."¹⁷

A forrás a tanításban is alkalmazható. Megtudható belőle, hogy négy ügynök dolgozott a tüntetés szervezői megbeszélésén (a jelentés 40-50 főre teszi a résztvevők számát, eszerint az ügynökök aránya 10%).¹⁸

A forrás és egyéb ismeretek alapján a következő kép rajzolódik ki:

Az ügynökök egy ún. játszma révén érték el, hogy a megbízóik által kívánt időpontban legyen a tüntetés. A befolyásolás célja az volt, hogy *ne kelljen szétverni a tüntetést*. Mivel a pártvezetés úgy döntött, amennyiben május 27-én lesz, nem akadályozza meg a tüntetést, azt az utasítást adta a szolgálatoknak, ennek érdekében befolyásolják a résztvevőket. Vagyis a III/3, s az ügynökök azért dolgoztak, hogy ekkor *legyen tüntetés*. Vagyis az a szokatlan helyzet állt elő, hogy a tüntetés szervezőinek és az állambiztonságnak ugyanaz a célja: békésen *történjék meg* a tüntetés. Minderről a tüntetés szervezői, résztvevői természetesen semmit sem tudhattak.

A rendszerváltás generációja szinte mindent a Duna-ügy kapcsán tanult meg, gyakorolt: Ha mód volt rá, az első nyilvánosság ezzel foglalkozó rendezvényein egyre több emberrel ismertették meg a problémát, majd folyamatosan napirenden tartották azt. A szakértők, ha mód nyílt rá, legális kiadványokban szólaltak meg, publikáltak, de főként szamizdatokban írtak a kérdésről. A tüntetéseken beszédek tartottak. Az aktivisták táblákat, feliratokat készítettek, jelszavakat fogalmaztak meg. Megtanulták, s alkalmazták miképp védhetik ki a provokátorok zavarkeltését¹⁹. A tüntetéseket bejelentették, egyúttal kialakították a rendőrökkel való tárgyalás módját. A tüntetés végén a résztvevőket mindig hazaküldték. Esetenként szükség volt konspirációra is. Röplapokat, matricákat, képeslapokat, jelvényeket, plakátokat készítettek. Plakátragasztó akciókat tartottak. Kapcsolatot építettek ki és tartottak a sajtóval, kialakították a hatékony kommunikációt.

A rendszerváltás idején Magyarországon a tüntetők mindig békésen tiltakoztak. Föl sem merült, hogy a tüntetők erőszakhoz folyamodjanak.

Jellegzetes jelszavak

A szervezők rendszerint előre megfogalmazták a tüntetések legfontosabb jelszavait. (Példa: „*Gátat a gátnak!*”, „*Gátat a pártnak!*”) Miközben a tüntetés beszédei, gyakori jelszavai a környezetvédelemről szóltak, megjelentek más témájú követelések, köztük kimondottan pártpolitikaiak is (pl.: „*Gátat a pártnak!*”). Szóvicc, Grósz Károlyra utal a *Grószmaros*. A kor lakáshiánya miatt vált népszerűvé ez a követelés: „*Lakást építs, ne gátat!*”.

¹⁷ Forrás: Az ÁBTL Facebook oldala:

<https://www.facebook.com/121560831247609/photos/a.231749750228716.53257.121560831247609/827301457340206/?type=1&theater>

¹⁸ Ott voltam ezen az ülésen, emlékezetem szerint 32 résztvevő volt jelen. Érdekes, hogy a négy jelenlevő ügynök különböző létszámadatokat adott meg. Ez is mutatja, hogy esetenként fenntartással kell kezelni az egyes jelentések pontosságát.

¹⁹ A magyar ellenzék kapcsolatban állt lengyelországi társaikkal, így ebben jól alkalmazták a Szolidaritástól tanultakat.

A rendőrök büszkék voltak frissen kapott, új, „nyugati” Yamaha motorjukra. Egy tüntetésen a rendőrmotorosok némileg fenyegetően túráztatták a gázkart²⁰, erre válaszul az állampolgári öntudat egyik első megjelenéseként a tömeg ezt skandálta: „*Vettünk nektek Yamahát!*”.

Amikor a tüntető tömeg a budai alsórakparton a Parlamenttel szemben vonult, egy tüntető rámutatott a Duna túlsó partján álló épületre, s felkiáltott: „*Szemben a bábszínház!*” Egy perc múlva tízezer ember skandálta a spontán jelszót.

A tiltakozások meghatározó eleme volt a humor, az irónia is. Jellemző, számos tüntetésen feltűnő felirat: Víz-lép-cső²¹. Egyszer Sztálin mellé helyezték egy képen Maróthy László környezetvédelmi minisztert²². A rendszer számára azonban ennél is irritálóbb lehetett a Duna Dracula plakát²³.

²⁰ A rendőrmotorokat tömegoszlatásra is használták. Ez történt 1988. március 15-én, amikor a Váci utcán a tömegbe hajtó rendőrmotorosok ugrasztották szét a tüntetőket. Ugyanebben az évben november 16-án a brassói munkásfelkelés évfordulóján a Keleti pályaudvarnál a motorosok a járdára hajtva oszlatták fel a tömeget. Mindkét esetet megörökítette a Fekete Doboz, ezek a felvételek a tanításban is alkalmazhatók.

²¹ A „Víz-lé-cső” kép forrása: <http://nol.hu/velemeney/gatepitok-1496265> (2016.05.29.)

²² A kép forrása: „Vízlépcsőt és demokráciát” http://greenr.blog.hu/tags/eu_vki (2016.05.29.)

²³ A Duna Dracula plakát forrása: <http://postcards.hungaricana.hu/hu/141532/> (2016.05.29.)

Az egyik jellegzetes akció, az élőlánc²⁴

Szakirodalom

Nem könnyű a tankönyvíró vagy a gyakorló tanár helyzete, ha a Duna-mozgalmak iránt érdeklődik, s ahhoz szakirodalmat, történészi összefoglalót keres. A történettudomány is elhanyagolta a rendszerváltásnak ezt a meghatározó kérdését. Ismereteim szerint egyetlen

²⁴ A képek forrása: A Lánchídon: http://mult-kor.hu/20100203_husz_eve_ovtak_elolancal_a_dunat (2016.05.29.)

A pesti felső rakparton: <https://picturepointer.wordpress.com/1988/10/30/223/> (2016.05.29.)

tudományos műhely sem foglalkozott²⁵ fontosságának megfelelően e kérdéssel, csupán érintőlegesen tárgyalták azt.

A téma tanítása

A civil mozgalmak, a jogokért való kiállás szerepének tanítása a közéletiségre nevelés, az állampolgári öntudat erősítése miatt is lényeges. A Duna-mozgalom színesen, érdekesen tanítható, s ezen keresztül tanítványainkat mind a környezettudatosságra mind a tudatos állampolgárságra nevelhetjük.

Hogyan taníthatjuk eredményesen ezt a kérdést történelemórán? Ennek részletes módszertani leírására ez az elemzés nem adhat lehetőséget.

Minden történelemtanárnak fontos tudni, hogy a rendszerváltás tanításához, tanulásához a szokásos írásos, képi források mellett számos filmrészlet is rendelkezésre áll. A korabeli híradók a nava.hu oldalon találhatók meg, a szamizdat filmfelvételek legnagyobb részét pedig a Fekete Doboz készítette. (Utóbbiak is könnyen elérhetőek egy internetes kereséssel.)

A kor hangulatát, érzéseit jól érzékeltethetik a zenék is. Ennek egyik példája Koncz Zsuzsa: *Fordul a világ* című, 1990-ben megjelent lemeze, amely a címében is a rendszerváltásra utal. A filmek, zenék alkalmazása nemcsak érthetőbbé, teljesebbé teszi a téma tanítását, de megérinthetik diákjainkat, felkelthetik, megerősíthetik érdeklődésüket a rendszerváltás iránt, s átélhetővé is tehetik azt.

A korszak jellegzetessége az addig tiltott témák hirtelen megjelenése. Különösen fontos 1956 berobbanása a nyilvánosságba. Ennek legismertebb zenei-filmes feldolgozása az East Együttes dala.

Összegzés

A rendszerváltás bemutatásánál a vizsgált tankönyvek rendszerint alig említik a Duna-mozgalmat, s nem vagy érintőlegesen szólnak a romániai falurombolás elleni magyarországi megmozdulásokról.

Nem írják le, nem emelik ki a civil társadalom megmozdulásának fontosságát. Többnyire nem szólnak arról sem, hogy rendszerint a civil mozgalmakból nőttek ki az új vagy megújuló politikai pártok.

A civil mozgalmak, a jogokért való kiállás szerepének tanítása a közéletiségre nevelés, az állampolgári öntudat erősítése miatt is lényeges. A Duna-mozgalom színesen, érdekesen

²⁵ A Történelemtanárok Egylete 2009-ben *Rendszerváltás civilszemmel* címmel tartotta éves konferenciáját, melynek egyik témája a Duna-mozgalom volt. Akkor a szervezőknek nem sikerült szaktörténészt találni, aki ezzel a témával érdemben foglalkozott volna.

tanítható (lenne); ezen keresztül tanítványainkat mind a környezettudatosságra mind a tudatos állampolgárságra is nevelhetjük.

Azonban nehéz a tankönyvszerzők helyzete, amennyiben a civil rendszerváltásról, s különösen, ha a Duna-mozgalomról szeretnének írni. Az egyes kérdésekkel a szakirodalom is kevésbé foglalkozik, sőt, bizonyos meghatározó kérdéseknek még alpművei is hiányozhatnak.

A fentiek miatt több mint negyedszázaddal a rendszerváltás után a történelemtanárok számára a szokásosnál is nagyobb kihívást és feladatot (kutatást, utána járást) jelent, hogy ezt a témát hitelesen, fontosságának megfelelően tudják tanítani.

Bízom benne, hogy írásom felhívja a figyelmet a rendszerváltásnak erre a meghatározó, de kevésbé ismert elemére. Tán hozzájárulhat ahhoz is, hogy egyes még hiányzó kutatások megtörténjenek, s a szakmai összegző munkákat követően a tankönyvekbe is végre fontosságának megfelelően jelenjen meg ez a kérdés.